

Desetnica kot Maleševa barvita osebna izpoved

Miha Maleš: Desetnica, 1934

✍ Milček Komelj

Miha Maleš je Desetnico, dolgolaso boso dekllico s pikčasto culo in predpasnikom prek dolge rdeče obleke, upodobil frontalno pred značilno gorenjsko pokrajino z gorami, travniki, njivami, s hišami, oblikovno usklajenimi s prišiljenimi vrhovi, in vijugavim potokom. Vse značilnosti je kljub ubožnosti praznne deklice in poletno praznične narave strnil v shematičen obrazec, zelo preprosto, a sočno barvito in širokopotezno, docela v skladu s svojo sproščeno človeško naravo in v ritmu slovenske ljudske pesmi, iz katere je vzet motiv.

Lepo obličje deklice je podobno obličjem siceršnjih Maleševih v glavnem meščanskih deklic, pa tudi njegovih Marij, saj jih večina nosi v sebi otožno upanje in poetično milino; njena resnobno nadihnjena nežnost pa spominja celo na milino naših srednjeveških fresk, ki so bile umetniku vselej blizu zlasti z liričnostjo svojih obličij, ritmičnostjo linij in shematičnim gubanjem draperij.

Sama predstavitev Desetnice je porojena iz ljudskega izročila o težkem življenju v mitoloških časih, ko je morala ena od desetih hčera zaradi siromašnih življenjskih razmer zapustiti dom in iskati srečo po svetu. Malešu je bil motiv izredno blizu ne le zaradi ljubezni do ljudske pesmi, marveč predvsem zato, ker se je v otroštvu tudi

sam počutil desetnika, saj je moral kot sirota že zgodaj zapustiti dom. Pozneje, med drugo svetovno vojno, je upodobil desetnico kot begunko še na barvnem lesorezu, vendar z ekstatično vznemirjenimi kretnjami, s solzami na obrazu in pomenljivo rdečo zarjo za gorami; kot desetnico pa razlagajo tudi sorodno oljno podobo bose solzne žene z ruto pred gorečimi hišami, naslovljeno kot Okupacija. V tej luči je mogoče njegovo Desetnico dojemati tudi kot podobo nesrečne slovenske domovine in hkrati kot simbol begunskih 'desetnic' vsega sveta, ki jih strašljive družbene okoliščine pehajo v svet, v katerem iščejo negotovo prihodnost.

Motiv desetnice je v globljem smislu že sam po sebi povezan z vsebino izгона oziroma begunstva in tako ter drugačno desetnico razpoznavamo tudi v delu še nekaterih slovenskih umetnikov, ki so obujali slovensko ljudsko izročilo in bili Malešu močno pri srcu. Na risbi Frana Tratnika, umetnika, ki je v svojih risbah trpečih ljudi razbiral posledice kruto nepravicega sveta, je deklica s culo vzviharjena kot na begu; sicer pa jo na ilustracijah te pesmi in po njej prirejani pravljici lahko doživljamo tudi kot izraz gozdne harmonije z naravo in živalmi, tako kot pri Birolli in pri Gaspariju kot spremljevalko Desetega brata na gozdni poti. Ne glede na folkloristično ubranost pa diha v ozadju misel o družbeni neenakosti med ljudmi, ki najdejo svoj izgubljeni dom prej kot pri soljudeh v divjini narave. Prav v času, ko je nastala Maleševa Desetnica, so umetniki na tako družbeno nepravico opozarjali tudi v bolj bojovito angažiranem smislu, zlasti Nikolaj

Pirnat, a tudi bolj lirično in s sočutjem, kot Maksim Sedej, nekateri pa so nakazovali nepravico in z njo povezano človeško izgubljenost v podobah samotne deklice ob cestni svetilki, ki govori že s samim pogledom, tako kot tudi nekatere Maleševe deklice, ki jih prepaja žalost in iščejo tolažbo v izsanjani ljubezni ali iluziji kina.

Miha Maleš je v skladu s svojo osebnostno naravo tudi spoznanja o družbeni nepravici bolj kot s čim drugim povezoval s človeškim hrepenenjem in izgubljenostjo v svetu. V tem duhu je izsanjana tudi njegova Desetnica, ki odhaja iz idile, kakršna se razgrinja za njenim hrbtom kot jasna krajinska kulisa, zanj najlepša na svetu, četudi usklajena v živobarvno celoto s sinje zamračenim nebom. Ko je deklica prestopila brv, je nepremično obstala, nežna in stoična ter brez solz, skorajda kot ljudska podoba neznane svetnice, ki ji je prepoznavni atribut culica, njena izgubljena družina, če že ne domovina, pa je postala mačeha, ki jo izganja iz domačega materinskega naročja.

Če bi v Maleševi Desetnici zares skušali ugledati podobo slovenske domovine (v tej luči bi lahko na sliki dojemali tudi njene tri osrednje barve, ki jih intenzivno dopolnjuje pokrajinska zelena) ali razbirati idejno sporočilo, povezano z njeno usodo, bi nas lahko spričo stanja naše današnje države ob pogledu na njeno culico zajel strah, tudi ob misli na vse tiste, ki iz nje beže na boljše, a se hkrati odrekajo oživljajoče povezanosti z domovino, in bi nas obsedlo zaskrbljeno spraševanje, kdo je za to kriv.

Desetnica, četudi naslikana leta 1934, je lahko v svoji brezčasnosti

simbol za marsikaj in za marsikoga. V njej se lahko prepozna, kdor se zdi družini ali domovini odvečen oziroma določen, da si po žrebu usode poišče kruh v tujini ali ohranja življenje v izgnanstvu; kot deseti bratje ali desetnice pa se pogosto počutijo tudi umetniki, ki blodijo po cestah, tako

družbene podpore, ki je bila dana le nekaterim. Umetniki pa so se na svojih pogostih poteh počutili tudi desete brate ali romarske kurente, ki nesrečne ljudi osrečujejo in opogumljajo s svojo umetnostjo in jih spodbujajo k veselju, in tak kurentovski romar in desetnik je bil gotovo tudi Miha Maleš.

pred neznano prihodnost, pred katero je obstala, ne vemo, ali bolj polna poguma, upanja ali strahu. V svojem likovnem bistvu, ki takih odtenkov psihološko ne definira, ampak govori le lirično prvinsko, pa je v temelju predvsem otroško naivna, barvita in preprosta kot svetnice z ljudskih slik

kot deseti brat pri Otonu Župančiču, ter iščejo v svetu eksistenco, pa tudi zaslužen priznanje. Zato se je v svoji knjigi spominov med našimi likovnimi umetniki označila za desetnico na primer Tinca Stegovec, ker si je morala priznanja v tujini izboriti sama, brez

Njegova romarska Desetnica ni nastala kot knjižna ilustracija, marveč je v svoji dominantni celopostavnosti osrednji motiv samostojne slike. Na njej je videti hkrati izgubljena in vdano strmeča, vzeta iz spomina na starodavno pesem in postavljena v svoji eksistenci

na steklu, kakršne je Maleš občudoval, a vendarle moderna in živa kot umetnikovo utelešenje hrepenenja po bolj pravičnem svetu ali vsaj po sreči, ki naj bi tudi desetniški deklici pripadala prav toliko kot vsem drugim. Umetnik si je zamišljal, da naj bo v takem svetu tudi umetnost, ki nam lajša in lepša življenje, dostopna vsakomur, in je svojo družbeno ozaveščujočo dejavnost osredotočil na propagiranje umetnosti z izdajanjem knjig in revij, ki so se mu zdele enako potrebne kot vsakdanji kruh. Ob vsej tovrstni iznajdljivosti pa je bil bolj kot praktično usmerjen in družbeno agilen v bistvu venomer pesniško zasanjan in je tudi naslikano vsakdanjost rad spreminjal v izsanjano pravljico in legendo. Bil je v temelju povezan z ljudsko ustvarjalnostjo, a hkrati tudi z vsem novim, ne da bi čemu odločneje in docela pripadal, in je postal kot naš zadnji v preteklost zazrti tipični kranjski umetnik subalpskega prostora obenem naš prvi francosko obarvani fauvist. Iz takih križpotij, iz takega izročila in njegove legendarnosti prihaja in se vrača v čas umetnikovega otroštva tudi njegova Desetnica in z maleševsko pristnim načinom upodobitve, negibno strmeča v neznanost pred sabo, spreminja svojo usodo v barvito pesem umetnikovega srca. ■